

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

РУЩИШИН Надія¹, ГРИЦАК Оксана², РУЩИШИН Марія³

¹ Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1198-8582>

e-mail: r.nadiya.m@gmail.com

² Національний лісотехнічний університет України

<https://orcid.org/0000-0002-0571-7487>

³ Львівський національний університет імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0001-9584-1555>

У дослідженні наведено аргументи на користь існування об'єктивної потреби в реформуванні пенсійного забезпечення в Україні, зокрема через поширення системи накопичувального забезпечення. Вказано на недоліки чинної солідарної системи, що не дозволяють державі у повній мірі забезпечити соціальний захист населення у сфері пенсійного забезпечення. Надані характеристики системи накопичувального пенсійного забезпечення стосуються її переваг порівняно з солідарною системою та здатності вирішувати складні соціально-економічні завдання; передумов та тенденцій, які визначають вектори реформування державного управління в контексті впровадження в Україні накопичувальної пенсійної системи; процесів посилення соціального захисту та соціальних гарантій населення через зміну рівнів та умов пенсійної системи. Сформовано комплекс перешкод та стимулів розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні, які стосуються вдосконалення нормативно-правової бази, модернізації інституційного забезпечення, осучаснення ринкової інфраструктури, державного регулювання та тенденцій внутрішнього ринку праці, якості життя населення та ін.

Ключові слова: пенсія, пенсійне страхування, накопичувальне пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійні накопичення, державне регулювання, солідарна система.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-41>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Потреба у впровадженні системи накопичувального пенсійного страхування стає все більш актуальною для України щороку. Однак, чинне законодавство та запропоновані законопроекти свідчать про недостатню готовність нашої країни до цього кроку. На відміну від солідарної пенсійної системи у накопичувальній системі розмір пенсійних виплат залежить від управління накопичувальним фондом. Тому важливо, щоб гроші, сплачені застрахованими особами, ефективно використовувалися. Визначення правильних стратегій інвестування внесених коштів є ключовим аспектом накопичувальної пенсійної схеми та її на загальну суспільної ефективності під час формування та розподілу коштів Пенсійного фонду України.

Відтак, формування дієвих та ефективних владних рішень, спрямованих на імплементацію в Україні накопичувальної пенсійної системи, потребує виявлення перешкод цих процесів, а також обґрунтування рішучих інструментів та засобів активізації такої роботи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичним та методико-прикладним аспектам дослідження проблем становлення і розвитку різних систем пенсійного забезпечення, у т. ч. накопичувального, присвячені результати наукових праць таких науковців, як Т. Васильців [1; 13], В. Гаврилюк [7], І. Жайворонок [2], С. Зубик [3], Є. Малишко [4], Н. Мартиненко [9], Н. Руцишин [8], М. Ус [5], Л. Шалієвська [6].

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Однак, державна політика в сфері запровадження системи накопичувального пенсійного забезпечення має бути стабільною і дотримуватися встановлених принципів. Натомість, українські реалії в умовах широкомасштабної війни та гібридної агресії вимагають нетипового підходу, тому важливо вивчити як перешкоди, так і стимули цього процесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення проблем та обґрунтування перспектив державної політики повноцінного запровадження й розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом вже багатьох років у наукових і політичних колах дуже багатьох країн і Україна тут не є виключенням відбулися обговорення щодо потреби перетворення систем пенсійного забезпечення. В центрі уваги було поставлено завдання пошуку найбільш ефективних методів та механізмів страхування, створення різнорівневих і взаємопідтримуючих систем пенсійного забезпечення населення, залучення приватного сектору та різних механізмів самострахування осіб до фінансування пенсійних виплат, а також включення осіб, які мають зайнятість та оплату праці повністю чи частково прихованими, працюють на тіньовому ринку, до пенсійної системи. Також зазначалася необхідність створення комплексних соціальних інститутів для захисту населення поважного віку.

Всі ці заходи є дуже важливими для України, але завдання безпосередньо для України ускладнюється необхідністю впровадження системи накопичення, яка відповідає світовим тенденціям. Останнім часом у пенсійних системах розвинених країн спостерігається збільшення зв'язків між розмірами пенсій і сумами реально сплачених страхових внесків. Цей підхід підсилює страховий характер пенсійних систем і стимулює учасників брати участь у фінансуванні системи, зменшуючи можливості та мотивацію уникнення сплати страхових внесків. Пенсійна система періодично переглядається лише після ретельного вивчення і аналізування та обговорення зі суспільством можливих варіантів реформи. Очевидно, що пенсійна реформа повинна мати підтримку громадськості (на підставі широкого консенсусу) та бути економічно обґрунтованою, враховуючи демографічні реалії та ринок праці. Ця реформа в Україні передбачає розподіл відповідальності між державою, роботодавцями та працівниками стосовно фінансового навантаження. Щораз ширше визнання отримують принципи особистої відповідальності та волі вибору.

Одним з основних завдань пенсійної реформи, зокрема в Україні, є забезпечення надійних гарантій збереження накопичень громадян та проведення компетентно планованої інформаційної кампанії з освітньою метою. Висока важливість пенсійної реформи для населення вимагає уважного аналізу та розробки національної стратегії в цій сфері. Відтак, у центрі уваги перебувають широкий спектр економічних і соціальних аспектів, пов'язаних зі впровадженням заходів для удосконалення вітчизняної пенсійної системи, зокрема її накопичувальної складової.

Перетворення існуючої пенсійної системи шляхом додавання зберігального елемента, своєю чергою, може призвести до появи різних видів ризиків, які відрізняються за своїми соціальними, економічними, моральними та етичними аспектами. Однак всі вони можуть бути узагальнені як ризик невідомості в досягненні мети щодо впровадження такої системи.

Таким чином, провідні проблемні аспекти запровадження в Україні накопичувальної системи пенсійного забезпечення полягають в наступному (рис. 1).

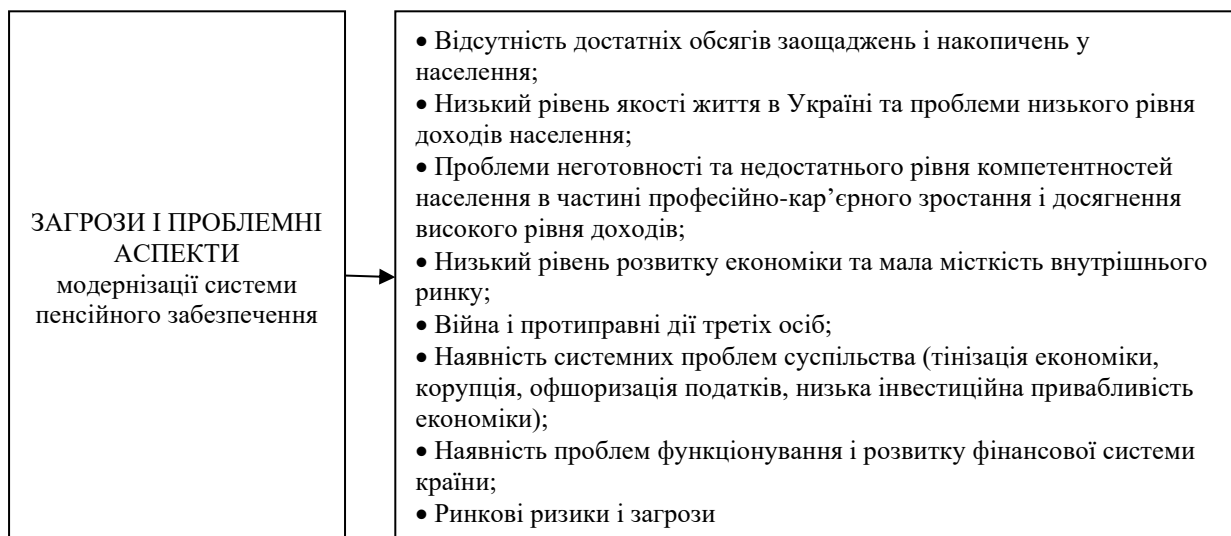

Рис. 1. Провідні проблемні аспекти запровадження в Україні накопичувальної пенсійної системи

Однією зі сфер, яка викликає особливий інтерес зацікавлених сторін, таких як урядовці, науковці, законодавці та учасники фондового ринку, є методи та напрями інвестування пенсійних

активів у системі обов'язкового накопичування. Ця проблема особливо актуальна для системи другого рівня у пенсійній системі, оскільки солідарна система розподілу пенсій працює більш прозоро, розподіляючи кошти серед пенсіонерів. Умови постійного дефіциту в бюджеті Пенсійного фонду України ускладнюють задачу з інвестування надлишкових активів, особливо на практиці. Недержавні пенсійні фонди успішно вирішують завдання інвестування добровільних накопичень, але їх обсяги наразі дуже обмежені, що є незначним у масштабах економіки країни. Проте головною причиною важливості інвестування активів є те, що завдання, які постають перед системою обов'язкового накопичування, унікальні та мають свої власні особливості та відмінності.

Накопичувальна пенсійна система відіграє важливу роль у соціальному захисті пенсіонерів і може значно підвищити економічну безпеку держави. В умовах негативної демографічної ситуації вона може допомогти громадянам отримати достойне пенсійне забезпечення, надаючи часткову підтримку, яку зазвичай надає держава. У складних умовах збільшення кількості пенсіонерів в порівнянні з кількістю працездатних осіб із загальним патерналістським менталітетом у суспільстві, лише система накопичувальної пенсії може гарантувати гідну старість для непрацездатних та стабільність у майбутньому для працюючих. Для стимулювання розвитку виробництва в умовах дефіциту довгострокових та недорогих інвестицій, накопичувальна пенсійна система може забезпечити систему власними грошовими ресурсами, уникаючи потреби в залученні ресурсів з міжнародних ринків, що за певних обставин може стати загрозою для національної безпеки загалом та економічній стійкості зокрема.

З огляду на зазначене, ведемо мову про наступні напрями розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні (рис. 2).

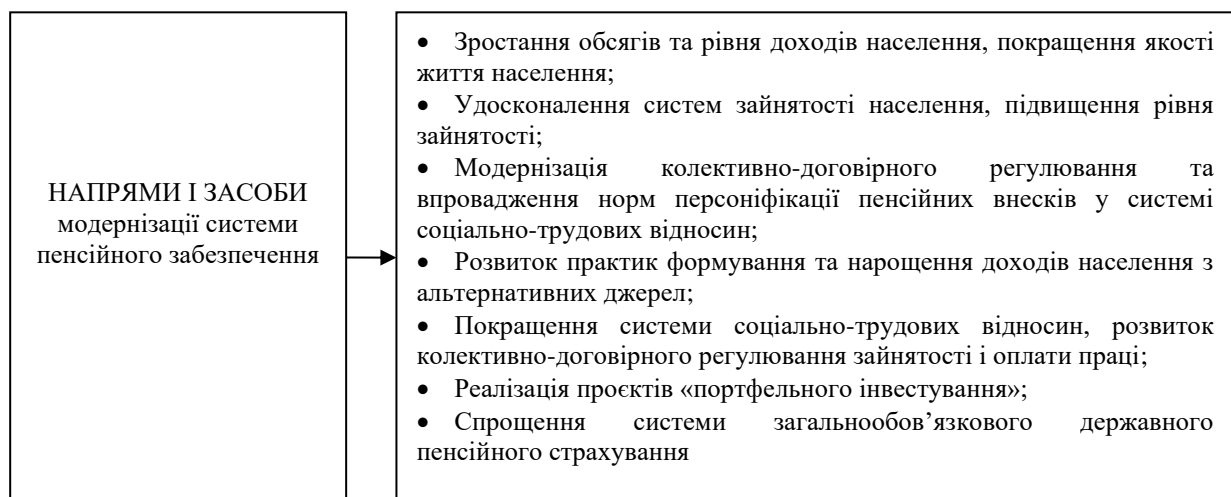

Рис. 2. Шляхи запровадження в Україні накопичувальної пенсійної системи

Остаточне вирішення проблеми з пенсіями не повністю залежить від системи пенсійного забезпечення. Для забезпечення достойного життя на пенсії українців потрібні зміни в демографії, боротьба з тіньовою економікою, зростання заробітної плати через підвищення ефективності праці та створення нових високооплачуваних робочих місць. Пенсійна система розділення може бути більш уразливою до ризиків, ніж солідарна система. Ці фактори включають в себе негативні тенденції у макроекономіці, невизначеність щодо накопичень для низькооплачуваних працівників та інші аспекти. Система другого рівня не гарантує фінансового успіху для всіх учасників, але вона може сприяти змінам у свідомості людей. Це відправляє молодим людям сигнал, що їхнє забезпечення на пенсії в значній мірі залежить від їх власних зусиль. Перехід від патерналістських настроїв у свідомості громадян повинен спонукати їх до більш активної участі у суспільному житті. Додатково поширення накопичувальної пенсійної системи здатне полегшити тиск на солідарну систему та сприяти фінансовій стійкості держави. Тому особливу увагу потрібно приділити розробці концепцій впровадження накопичувальної системи, оскільки вона, у порівнянні з солідарною, є вразливішою. Забезпечення безпеки грошових накопичень громадян, створення ефективної системи інвестування та контролю, а також забезпечення надійності адміністрування та управління пенсійними активами вимагає від фахівців більшої відповідальності та уваги до аналізованої проблематики.

Можливі шляхи вирішення проблем пенсійної системи включають у себе: підвищення ефективності системи збору податків та контролю за їх сплатою для забезпечення стабільного фінансування Пенсійного фонду України; підтримку програм та проектів, спрямованих на покращення фінансової грамотності серед громадян, що сприятиме управлінню особистими фінансами та плануванню власного пенсійного забезпечення; активізацію стимулювання додаткових внесків до пенсійного фонду через податкові пільги чи програми підтримки для тих, хто стратегічно планує своє фінансове майбутнє; розвиток соціальних програм та послуг для пенсіонерів з удосконаленням їхнього життя, забезпеченням доступу до медичних послуг, культурних та освітніх заходів; посилення контролю над витратами Пенсійного фонду з метою оптимізації використання його ресурсів для забезпечення потреб пенсіонерів в Україні.

Реалізація зазначених дій держави спрямована на вдосконалення пенсійної системи, щоб забезпечити адекватний рівень життя для пенсіонерів у майбутньому. Ключовою частиною цього процесу є прозорий нагляд за діяльністю пенсійних фондів та всією системою. Також важливо створити механізми для управління пенсійною системою з участю громадськості та влади. Інформаційна підтримка цієї системи грає ключову роль у її успішності.

Впровадження накопичувальної форми надання пенсій (що передбачено на другому рівні) у тому числі спрямовується на диференціацію фінансового тиску і формування додаткових фінансових ресурсів і засобів, які будуть спрямовуватися на виплату пенсій. По завершенні повномасштабної війни провідними пріоритетами у вдосконаленні пенсійної системи має бути впровадження третього рівня, боротьба з тіньовою економікою і корупцією, а також зменшення безробіття і підвищення рівня заробітної плати. Важливим елементом успішної пенсійної реформи є підвищення фінансової грамотності населення і зміцнення контролю за оподаткуванням бізнесу та оплатою праці, що сприятиме сталому фінансуванню Пенсійного фонду України. Також необхідно підкреслити значення соціальних програм і послуг для пенсіонерів, які спрямовані на покращення їхнього життя і забезпечення доступу до необхідних медичних і соціальних послуг у нашій країні та на місцевому рівні

Додамо, що не мало вагомим критерієм становлення повноцінної багаторівневої пенсійної системи є забезпечення солідарної ролі роботодавців і працівників у сплаті пенсійних внесків. У цілях впровадження ефективної і якісної корпоративної пенсійної програми критично значимим стає проведення точних актуарних розрахунків для визначення пенсійних виплат, враховуючи різні показники, такі як інфляція, заробітна плата, дохідність пенсійних активів та дисконтна ставка. Ефективна пенсійна програма є важливим для соціального захисту працівників, успішної кадрової політики та нагромадження інвестиційних ресурсів.

Пропоновані заходи сприятимуть урівноваженому розподілу коштів у пенсійній системі України, розширенню можливостей громадян накопичувати ресурси пенсійного фонду держави відповідно до своїх доходів, зміцненню стабільності пенсійної системи, гарантії повного сплати пенсій, декриміналізації економіки та підтримці економічного зростання і добробуту населення України.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Накопичувальна пенсійна система відрізняється від солідарної тим, що вона забезпечує майбутні пенсійні виплати за рахунок зароблених коштів. Досвід інших країн показує, що успішність накопичувальної пенсійної системи залежить від адекватного розміщення цих коштів, а також від економічної ситуації та інвестиційного клімату в державі. Встановлення нормативно-правових особливостей та правил інвестування коштів накопичувальних фондів є важливим кроком для ефективної роботи такої системи.

Україні потрібно враховувати планування, стратегію розміщення інвестицій, аналіз попередніх досвідів та учасників ринку інституційного інвестування для вдосконалення пенсійної системи. Законодавчі ініціативи, що обмежують доступ до накопичувальної пенсійної системи для певних груп осіб, можуть ускладнити підтримку стабільності пенсійної системи в Україні.

Перспективи подальших досліджень в аналізованій сфері мають стосуватися напрацювання інструментарію імітаційного моделювання наслідків застосування в Україні накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Література

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32-51.
2. Жайворонок І. Р., Вовчак О. Д., Гальків Л. І., Кулініч Т. В. Формування фінансово стабільної пенсійної системи в Україні: виклики, передумови, критерії, заходи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. Т. 4. № 35. С. 367-374.
3. Зубик С. П. Накопичувальне пенсійне забезпечення як фактор розвитку економіки. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 71-81.
4. Малишко Є. О. Шляхи вдосконалення механізму державного регулювання загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення. *Бізнес Інформ*. 2020. №12. С. 347-354.
5. Ус М. І., Ачкасова С. А. Переваги стратегії формування ризик-орієнтованої системи накопичувального пенсійного забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 31. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/682>
6. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів : «Растр-7», 2020. 196 с.
7. Havryliuk V., Rudyk V., Melnyk L., Kondratska N., Burdeniuk S. Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2022. № 20(1). pp. 216-228.
8. Руцишин Н. М. Обґрунтування стратегічних напрямів та структурних результатів реформування економіки України. *Регіональна економіка*, 2020. № 4 (98). С. 106-114.
9. Martynenko N. V. Socio-economic indicators of the pension system of Ukraine: public administration dimensions. *Theory and Practice of Public Administration*. 2017. № 3(58). pp. 132-140.
10. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. no. 1. pp. 70-88.

References

1. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Voloshyn, V. I. (2021). Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring the economic security of Ukraine. *Economy of Ukraine*. no. 2. pp. 32-51.
2. Zhaivoronok, I. R., Vovchak, O. D., Halkiv, L. I., Kulinich, T. V. (2020). Formation of a financially stable pension system in Ukraine: challenges, prerequisites, criteria, measures. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 4. no. 35. pp. 367-374.
3. Zubyk, S. P. (2018). Accumulated pension provision as a factor in the development of the economy. *Economy of Ukraine*. no. 11-12. pp. 71-81.
4. Malysenko, E. O. (2020). Ways to improve the mechanism of state regulation of mandatory accumulative pension provision. *Business Inform*. no. 12. pp. 347-354.
5. Us, M. I., Achkasova, S. A. (2021). Advantages of the strategy of forming a risk-oriented system of accumulative pension provision. *Economy and society*. Iss. 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/682>
6. Shalievskaya, L. I. (2020). Pension provision in the system of economic security of the state. Lviv: "Rastr-7". 196 p.
7. Havryliuk, V., Rudyk, V., Melnyk, L., Kondratska, N., Burdeniuk, S. (2022). Optimization Model of Structural Allocation of Financial Resources in the Pension System of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. no. 20 (1). pp. 216-228.
8. Rushchysyn, N. M. (2020). Justification of strategic directions and structural results of reforming the economy of Ukraine. *Regional economy*. no. 4 (98). pp. 106-114.
9. Martynenko, N. V. (2017). Socio-economic indicators of the pension system of Ukraine: public administration dimensions. *Theory and Practice of Public Administration*. no. 3(58). pp. 132-140.
10. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunytska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2022). Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. Vol. 8. no. 1. pp. 70-88.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE ACCUMULATIVE PENSION
SYSTEM IN UKRAINE

RUSHCHYSHYN Nadiya¹, HRYTSAK Oksana², RUSHCHYSHYN Mariya³

¹ Lviv University of Trade and Economics

² National Forestry University of Ukraine

³ Ivan Franko National University of Lviv

The article emphasizes the need to reform pension provision in Ukraine and introduce a savings system. A number of shortcomings of the current solidarity system are highlighted, which does not allow the state to fully ensure social protection of the population. The given

characteristics of the accumulative pension system relate to its advantages compared to the solidarity system and the ability to solve complex socio-economic tasks; prerequisites and trends that determine the vectors of public administration reform in the context of system implementation; processes of strengthening social protection and social guarantees of the population due to changes in the levels of the pension system. Obstacles to the development of the accumulative pension system in Ukraine include the inefficient state regulatory policy of pension provision, the unformed regulatory and legal basis for the implementation of pension accumulation mechanisms, the unfavorable demographic situation and the imbalance of the internal labor market, the lack of strategic programming and stimulation of the modernization of the pension system, and the insufficiently developed market infrastructure of promotion accumulated pensions, the presence of deficiencies in the system of investment of pension assets, a decrease in the volume and level of employment, a high level of informal and forced part-time employment. It is suggested that the incentives for the development of the researched system include the improvement of labor income and the quality of life of the population, the growth of complex employment of the population, the development of collective agreement regulation and the introduction of norms for the personalization of pension contributions in the system of social and labor relations, strengthening of social responsibility and social dialogue in the system of pension provision, raising the level of state guarantees of preservation of pension funds, implementation of «portfolio investment» projects, simplification of the mandatory state pension insurance system.

Key words: pension, pension insurance, accumulative pension provision, pension system, pension savings, state regulation, solidarity system.